

„ИСКАМ ДА РАБОТЯ ЗА БЪЛГАРИЯ”...
Маргарита Димчевска в контекста на
българското библиотекознание

Мария Младенова

Проф. Иван Д. Шишманов отлично е разбирал, че библиотеките ще дадат очакваните резултати само ако в тях заработят високообразовани личности, които имат и специални познания в областта на библиотекознанието, което през първата четвърт на XX в. е наука, позната на малцина в България. Затова като университетски преподавател формира у студентите си интерес към работата в библиотеките и в полето на библиотекознанието. Поради този факт не е изненадващо, че от средата на неговите близки следовници израстват личности като Велико Йорданов – бъдещ директор на Народната библиотека и неин историк, Ячо Хлебаров – библиотековед и организатор на читалищното дело в страната, Стилиян Чилингиров – бъдещ директор на Народната библиотека и историк на читалищата, Васил Класанов – бъдещ директор на Шуменската народна библиотека и редактор на читалищни периодични издания, и редица други. Те посвещават делата си на културното строителство, на библиотечното и читалищното дело, като в публикациите си разработват система от възгледи за библиотекознанието и се изграждат като негови теоретици и достойни последователи на своя учител.

С подкрепата на Шишманов е белязана появата и на Маргарита Димчевска (30.11.1892, Самоков – 6.03.1983, Денвър, САЩ)¹, която навлиза в библиотекознанието след Първата световна война и оставя в него трайни следи, но за съжаление името ѝ и приносите ѝ за развитие на българските библиотеки и библиотекознанието са почти неизвестни както на професионалната общност, така и на българската интелигенция. Името ѝ не се среща и в енциклопедии и биографични речници. Единствената биографична статия за нея е публикувана в енциклопедия „Българска книга” (2004), но без година на смъртта ѝ и портрет (1), тъй като у нас досега не са открити нейни лични документи и фотография. В годините от 2004 до 2010 открих доста архивни документи,

---

¹ Доскоро датата и годината на смъртта на М. Димчевска не бяха известни. За установяването им ми помогна колегат Чавдар Чернев, който бе открил в сп. „Борба” (1984, № 89, с. 24), издавано в Чикаго, следното съобщение: „На 6 март 1983 г. се е поминала в Денвър, Колорадо, бившата главна библиотекарка на Народната библиотека в София г-ца Маргит Димчевска. Потомка на две възрожденски семейства, с безкрайна обич към Родината, която тя напусна след установяването на комунизма, покойната до края на живота си служеше на Националната Българска кауза.”

както и някои неизвестни досега нейни публикации, които дават възможност за по-цялостно представяне на живота ѝ и проявите ѝ в областта на библиотекознанието.

Родословие и семейна среда

Маргарита Димчевска е потомка на известния Доброски род от с. Славеино в Средните Родопи. Прадядо ѝ Манол Димчев Доброски е сред уважаваните общественици в селото и епитроп на местната църква. Дядо ѝ Димчо имал седем сина, от които двама – Манол (баща ѝ) и Тодор Димчевски (чичо ѝ), се преселват в Самоков около 1880 г., където завършват Американската протестантска гимназия и стават учители в нея. Със своята „начетеност, доброта, скромност и честност в делата и помислите си те правели впечатление на много възпитани хора, станали образцови учители и добили голямо уважение и почит сред гражданството” (2, с. 120).

В Самоков се преселва и Манол Добровски – първи братовчед на баща ѝ. Той също става учител в Самоковското американско училище и преподава в него в продължение на 40 години.

Около 1880 г. Манол Димчевски и Манол Добровски поставят началото на Славеиновата колония в града, от която днес не открих потомци.

Чичо ѝ Тодор Димчевски „превел от английски на български език голям труд по астрономия, преселил се в Австрия и умрял твърде млад в гр. Грац” (3).

По-късно в Самоков се преселва и чичо ѝ Никола Димчевски, който открил книжарница и дълги години се препитавал от търговия с книги.

Тук, в Самоков, в семейството на Манол и Спаска Димчевски (завършила Самоковското девическо училище) се раждат двете сестри – Естер (1890 – 21.01.1977, Денвър, щата Колорадо) и Маргарита (30.11.1892, Самоков – 6.03.1983, Денвър, щата Колорадо).

За майка им Спаска Димчевска установих, че е била образована и високоинтелигентна жена. Преподавала е по музика (пиано и орган) в Американското девическо училище в Самоков. Оскъдни, но интересни сведения за работата ѝ в Девическото училище в града открих в сп. „Рилски шепот” – орган на учащите се в американските гимназии в Самоков, които са били две – мъжка и девическа.

В края на 1921 г. младият директор на Американското мъжко училище в Самоков г-н Пол Роуланд свиква на разговор група ученици от горните класове и споделя идеята си за създаване на училищно списание, което да се издава от тях и да

отразява колежанския дух. Идеята е приета, а на изданието дават романтичното име „Рилски шепот“.

Списанието излиза редовно почти цели 23 учебни години – до пролетта на 1943 г., когато е спряно от цензурата.

През тези 23 учебни години „Рилски шепот“ става изразител на свободното ученическо мнение и запазва своята пълна независимост. То се превръща и в трибуна на младите дарования, които учат в училището. Сред имената на неговите редактори и автори са Мирчо Г. Смрикаров – бъдещ издател и преводач, преводачите Сидер Флорин, Славчо Пиперков и Юли Генов, журналистите Евгени Филипов и Павел Коняров, Николай Попов – поет и преводач, детската писателка Леда Милева, Петко Бочаров – известен журналист, писателят Марин Йомтов, Илия Люцканов – поет и драматург, и още много други.

Кратка статия от 1924 г., подписана с инициали (4), отразява впечатляваща информация за насоките и формите на музикалното образование в девическото училище в Самоков, в което музикалният клас е воден от Спаска Димчевска, очевидно с желание и висока музикална култура, която тя насочва към възпитаване на културни и духовни ценности у своите ученички.

„Преди години – пише авторът, – когато в никое учебно заведение в България пианото не бе застъпено, в нашето училище се образува музикален клас за изучаване на пиано и орган. Органът бе задължителен за стипендиантките и дъщерите на пастири, а пианото – избирателно за всички.

В началото числото на момичетата, които вземаха уроци по орган, надминаваше това на ученичките-пианистки, които тогава бяха само две.

Всеки петък ученичките от музикалния клас се събираха за уроци по история и теория на музиката. Също тогава се четяха и биографиите на ред музиканти. Тези вечери бяха от голямо значение за младите музикантки и ползата, която те извличаха, бе голяма, особено четените биографии, които възбуждаха у ученичките силна охота към по-усилена работа и упражнения в това направление. Домашните си концерти класът даваше всеки месец. В края на всяка учебна година класът изнасяше и един публичен концерт, който се наричаше с името на известен композитор („Beethoven“, „Tchubert“ и пр.), понеже на всеки концерт се изпълняваха вокални и инструментални композиции само от един композитор, придружени с кратката му биография.

Музикалният клас имаше също своя значка: брошка „Beethoven“, която ученичките от него с гордост носеха при разните музикални заседания и концерти.

Понастоящем музикалният клас пак съществува в Девическото училище, под ръководството на г-жа Димчевска, която отдавна е била учителка на класа. Числото на учениците е 39” (4).

На страница първа на броя е публикувана и снимка на музикалния клас на девическото училище. Сред своите 38 ученички, седнала в средата е и г-жа Димчевска.

От този текст можем да направим няколко извода. Със сигурност Спаска Димчевска е била преподавател по музика и е умеела да свири на орган и пиано. Учебната ѝ програма е сериозна и добре обмислена. Тя включвала часове по история и теория на музиката, изпълнение на вокални и инструментални композиции, както и изучаването на биографиите на редица световни и български композитори.

Музикалният клас е изнасял домашни, училищни и публични концерти, имал е свои традиции и ритуали. Тази респектираща програма е можела да бъде осъществявана от преподавател със солидно музикално образование.

Още една публикация в „Рилски шепот” потвърждава работата ѝ като преподавател по музика, а също и доброто ѝ познанство с поетесата Мара Белчева. С вълнение авторката споделя желанието си да стане „поне за един ден ученичка от музикалния клас, за да отида в Чам-кория (днес Боровец). Защото на тези разходки имаха привилегията да отидат само „пианистките” от музикалния клас на г-жа Димчевска” (5).

След молба, отправена към преподавателката за участие в екскурзията, авторката получава нейното любезно съгласие да се включи в събитието. Изживяването е силно и запомнящо се.

„Умората от пътя не ни попречи – споделя девойката – да поиграем и „ръченица”, и „шопско”, и „пайдушко”... (5), които възприемам като своеобразно продължение на музикалните занимания. Но се случва и нещо друго. „Г-жа Димчевска ни предложи да ни заведе на гости у г-жа Мара Белчева. Мара Белчева! Какъв щастлив случай да видим поетесата, чиито стихове неведнъж сме чели и декламирали пред нашето малко общество в общата стая!”... (5) И ето... „В този момент от гората се зададе висока, стройна жена, с посивели коси, красиви и енергични черти на лицето и големи меки очи. В ръцете си държеше здравец, който току-що бе набрала. Усмихна се, като ни видя, подаде букета на г-жа Димчевска и любезно ни покани да влезем вътре... Влезнахме разтреперани в малката скромна стаичка, в която имаше само един креват, стол и маса с книги и чиито стени бяха обкичени със свежи борови вейки... На излизане

едва имахме смелост да подадем ръка и благодарим, зарадвани от обещанието на домакинята да дойде някой ден в училището, за да ни говори” (5)

Разказът на участничката за есенната разходка подсказва и за уменията на Димчевска да насити деня с разнообразни впечатления, занимания и преживявания. Сред красотата на природата тя вероятно преподава на девойките урок по български народни танци, а срещата им с Мара Белчева, за живота и творчеството на която тя вероятно предварително им е поговорила, слага особен емоционален щрих в душата им и преживяванията от този ден оставят дълбоки спомени в сърцата на „пианистките”.

Убедена съм, че Спаска Димчевска е била жена с финес в поведението и с изискани маниери, поради което е приемана в редица семейства на интелектуалци, сред които е и това на проф. Иван Д. Шишманов и съпругата му Лидия Шишманова.

Свидетелство за една друга насока на изявите ѝ е издадената през 1933 г. голяма готварска книга, публикувана съвместно с Богдана Касърова (6). Обемистият труд от 458 с. с илюстрации съдържа и полезни указания за младите домакини, които са имали необходимост и от знания, разкриващи им не само тайните на храните, но и на красивото им и изящно сервиране, създаващо уют и топлота в дома и семейството.

След като завършват Протестантското девическо училище в Самоков, и двете ѝ дъщери продължават обучението си в Американския девически колеж в Цариград, основан през 1871 г. от шест заможни американски мисионерки, които срещат подкрепата на Джордж Уошбърн. Създаден като училище за девойки от Близкия изток, възпитаничките на колежа получават много добро образование и изискано светско възпитание, поради което именно те създават първия дамски елит в България. Придобитите познания по езици, музика и изкуство им осигуряват възможност да се реализират като преводачки от английски и френски, като преподавателки и художнички (7).

През 1920 г., след като е учителствала известно време в Протестантската девическа гимназия в родния си град, Естер Димчевска заминава за САЩ, където завършва психология на умствения труд и се утвърждава като известен и търсен специалист. Установила се в гр. Денвър, щата Колорадо, през 1940 г. тя е ръководен съветник в университета в същия град. Според оставеното завещание с личните ѝ средства е основана фондация на нейно име – „Esther Manola Dimchevsky”, която и днес продължава да отпуска средства за обучение на докторанти по „Библиотечни и информационни науки” ([www.du.edu/lisa/resources/ Esther Manola Dimchevsky](http://www.du.edu/lisa/resources/Esther%20Manola%20Dimchevsky)). Това са всички сведения, с които разполагаме за по-голямата сестра до днес.

Учение в Цариград и Лондон. Професионални стремежи

Автентични данни за образованието и професионалните стремежи на Маргарита Димчевска намираме в две нейни писма, запазени в архива на проф. Иван Д. Шишманов.

В отговор на негова молба за биографична справка на 1.02.1925 г. от Лондон тя му пише за себе си следното:

„Уважаеми господин Шишманов,

Питате ме за бележки за мене. Туй е твърде неприятна работа, но ще се постарая да Ви отговоря.

Следвах в Първа девическа гимназия в София до пети клас. От там заминах да завърша образованието си в Constantinopol Colege, където в 1914 г. получих В. А. Веднага след туй бях назначена за библиотекарка на колежа, където турих основата на една библиотека в модерния смисъл на думата. За туй се подготвих сама. Останах на тази длъжност четири години поради войната, въпреки намеренията ми да продължа образованието си. Както знаете, по-миналата година (октомври 1923 г.) постъпих в School of Librarianship в London University. Подробности за училището ще намерите в програмата, която Ви изпратих есента. Изпитите се държат в две групи. Едната група от пет предмета изкарах в юли и като положих „hououso” (първокласен изпит) в литература (взех двегодишния курс в една), Clasification, Compositon и годишната награда на директора за Book Selection. Наградите на отличниците в целия университет бяха раздадени публично от сегашния министър на земеделието Гооб. Имам да издържа в юли и втора група изпити. Нали стига толкова?

Ще бъдете ли любезен да ме съветвате как да постъпя, за да бъда назначена за директор на Народната библиотека? Имам случай да остана в Англия и Америка, но България ме тегли. Преди няколко седмици отказах предложението на Kuilf Colege да бъда Lecturefaler. Как и до кого да се отнеса? Извинете, че към Вас се обръщам, но Вие сте единственият, който знае моето желание за работа в България и който може да ме свързва” (8).

Допускам, че в отговора си на писмото ѝ проф. Шишманов деликатно ѝ е обяснил, че постът директор на Народната библиотека е твърде престижен, че най-често на него се назначават авторитетни личности със заслуги за развитието на културата на страната, поради което тя няма шансове да получи тази длъжност и я е посъветвал да се задоволи с по-скромно работно място.

В своя отговор от Лондон, писан на 25.04.1925 г., младата Димчевска обяснява мотивите си, поради които е поискала директорската длъжност, така:

„Уважаеми д-р Шишманов,

Благодаря Ви твърде много за съветите. Поста директор на Народната библиотека исках, защото отдавна видях плачевното състояние на нашата библиотека и реших да се предам да я уредя, поне да туря началото на това дело, и затуй именно дойдох чак в Лондон.

На ум не ми е минавало, че длъжността директор е важна – много се зачудих да чуя това. Ако е толкова важна, защо тогава назначават хора, които нямат даже идея за туй дело. Струва ми се, отговорните лица не гледат на длъжността тъй. При все че зная, че работата е много зле платена и неблагодарна – **България ме тегли**. Предпочитам да **работя за нея с малкото сили, с които разполагам – нежели в чужбина** (подч. м., М. М).

Друга причина защо искам „директорството“ е, защото ще мога по-скоро, по-свободно да приложа реорганизацията на библиотеката. Колкото по-се отлага – по-трудна и по-скъпа ще е работата.

Вярвам, че ме разбирате, че не желая мястото за положението, а за делото. Да дирех и желяех положение, не бих отказала поканата на Университета в Лондон.

Едно желая – да бъда назначена там, където ще мога да работя свободно за уредбата на библиотеката, като директор, поддиректор или друго – не важи” (9).

Потвърждение на преценката на Димчевска, че за директори на Народната библиотека се назначават често неподходящи хора, намираме в статията на проф. Александър Балабанов „Библиотека и директори”. Писана през 1930 г. по повод нейната петдесетгодишнина, той отбелязва, че ръководството ѝ е поверявано на случайни и неподготвени хора, които не са имали и „най-далечна представа за методите, по които би могъл тоя важен народен институт да се държи на висотата си” и да служи за подема на българската наука и култура (10).

В подкрепа на желанието на дъщеря си да бъде назначена на директорския пост, майка ѝ Спаска Димчевска на 22.05.1925 г. пише на проф. Шишманов от Самоков следното:

„Уважаеми господин Шишманов,

Благодаря Ви сърдечно за добрината да улесните дъщеря ми с работа, за която тя отдавна е охотна. Тя напусна Цариградската американска колегия със заплата, по-голяма от ректорска, плюс пълен пансион – с необикновени удобства за България.

„Искам да работя за България” (подч. м., М. М.) са думи, често повтаряни от нея. И сега дали ще приеме да бъде „пазителка” – пост, на който може толкова да се прояви, колкото един свинкс, тя сама трябва да реши. Немислимо е да приложи своите идеи и осъществи своите идеали под натиска на директора и поддиректора. Тази е причината на просбата ѝ за директорство – да уреди библиотеката по най-новата и най-модерната система в Европа днес” (11).

Някои допълнителни данни за този период от живота на нашата сънародничка открих в Архива на полицията, съхраняван в ЦИА. Откритият документ, който досега не е използван, представлява подробна биографична справка за Димчевска с дата 24.IX.1964 г., а името на съставителя ѝ – очевидно представител на органите на МВР, не се чете. Предполагам, че това подробно проучване е направено по повод желанието на Димчевска да замине при сестра си в САЩ. По това време тя е на 72 г., отдавна е пенсионерка, а животът ѝ в България е труден и нерадостен.

В същия документ бе записано, че след като завършва колежа в Цариград през 1914 г., е назначена като библиотекар в колежанската библиотека, в която работи седем години – от 1914 до 1921 г., като през 1918 г. тя организира първата Седмица на книгата на Балканите. Предполагам, че работата ѝ в библиотеката е получила висока оценка, поради което тя получава предложение за „доживотен договор” за работа в колежа, но отказва този рядък шанс, за да осъществи мечтата си **„да се отдаде на работа за родината си”** (подч. м., М. М.) (12). За да се подготви за осъществяване на своята мисия, Димчевска завършва Библиотечния факултет при Университета в Лондон през 1925 г. с две награди – „за най-добрия библиографски труд и за най-добрия успех от изпитите за университетската диплома” (12).

Завръщане в България и професионална реализация

Завърнала се от Лондон в България през ранната есен на 1925 г., Маргарита Димчевска се оказва първата ни сънародничка с диплом по библиотекознание от Англия, свидетелство за което намираме в три от книгите на изследователя на Славеино Петко Карапетков, в които е записал, че дъщерята на Манол Димчевски „Маргарита Манолева Димчевска е първата българка, завършила библиотекарство в Лондон” (13).

С подкрепата на проф. Ив. Д. Шишманов е назначена като учител в Първа софийска девическа гимназия, откъдето след една година е командирована от МНП за няколко месеца на работа в Народната библиотека като библиотекар – каталогизатор.

Оттук е командирована като „специалист по библиотекарство в МНП и в продължение на осем години (1926–1934) отговаря за училищните библиотеки, проявявайки се и като добър организатор” (14).

Чрез проявите си в областта на библиотекознанието и библиотеките Димчевска се утвърждава като библиотековед – педагог, организатор и международник.

Според цитираната справка в годините от 1926 до 1934 Димчевска развива динамична дейност, насочена към решаването на съществени проблеми на училищните библиотеки. Според същия документ „тя турила в известност библиотечния имот на всички училищни библиотеки в Царството, като урежда с Финансовото министерство всички висящи въпроси за загубата и прочие от основаването на училищните библиотеки. Лично ръководи реорганизацията на библиотеката на II Софийска девическа гимназия. Съкращението на службата поради отказа ѝ задължително да членува в либералната партия прекъсва довършването на реорганизацията на училищните библиотеки” (15).

Същевременно организира библиотеката на Висшата кооперативна школа с оглед да се създаде една образцова библиотека-модел. Закриването на школата през 1933 г. прекъсва делото ѝ (15).

„През това време отказва предлагания пост в библиотеката на Харвардския университет, пак **за да работи за българското библиотечно дело**” (подч. м., М. М.) (16).

Този неизвестен до днес, но значителен факт от биографията на Димчевска ме провокира да си задам редица въпроси: Кой и кога я е поканил? Какви са били мотивите и аргументите? Кои нейни качества са провокирали избора ѝ от ръководството на Харвардския университет в Кеймбридж – най-старият и авторитетен университет в САЩ, известен с високите си критерии при избора както на преподавателите и студентите, така и при селекцията на персонала на библиотеката му, основана през 1638 г. от Джеймс Харвард, който щедро завещава на Университета половината си имущество и личната си библиотека.

Трудно ми е да отговоря на собствените си въпроси, но в едно съм убедена, че за да бъде поканена на работа в тази световноизвестна библиотечна институция, тя е отговаряла на високите ѝ професионални и личностни критерии, а и са имали лични впечатления от нея. Много вероятно е впечатленията от нея да са създадени през 1930 г., когато тя е посетила библиотеката на Харвардския университет, а не е изключено и

известно съдействие и на сестра ѝ, която по това време е утвърдено име в университетските среди в САЩ.

Преподавател в курсовете за библиотекари

Получила солидно библиотечно образование в Англия и добре запозната с работата на детските и училищните библиотеки в чужбина и в страната, Димчевска застъпва тезата, че работещите в библиотеките и в България освен солидно общо образование трябва да имат и сериозни професионални познания по библиотекознание, за да могат качествено да обслужват своите читатели деца и ученици

Водена от тези схващания, през януари 1928 г. с подкрепата на МНП тя организира първия библиотечен курс в страната за гимназиални учители, работещи и като библиотекари. Израз на грижата ѝ курсът за библиотекари, проведен от 10 до 20 януари 1928 г. в София, да протече максимално полезно за участниците в него е една Докладна бележка до министъра на просвещението, в която тя изтъква, че е „необходимо да се покажат нагледно някои особености на библиотечното дело” (17), поради което моли да ѝ бъде разрешено да посети с курсистите Софийската народна библиотека в „някой неприсъствен ден или вечерта след 6 часа”.

Курсът очевидно преминава успешно, защото в справка на полицията е цитирано и благодарствено писмо до нея от министъра на просвещението по това време Никола Найденов (№ 9580 от 10.IV.1928 г.), благодарение на който през 1927 г. Народното събрание приема и дълго чакания Закон за народните читалища, с който се осигуряват значителни средства за читалищата и се благоприятства по-нататъшният им развой.

През юли и август 1931 г. тя организира „втори библиотечен курс за гимназиалните библиотекари”, в който чете лекции по библиотечно дело (18).

През юли – август 1928 и август 1929 г. тя участва като лектор в провеждането на VI и VII библиотечен курсове, организирани от Върховния читалищен съюз (ВЧС) и с подкрепата на МНП, които имат за цел да дадат минимум професионални знания на библиотекарите, работещи главно в читалищни и училищни библиотеки.

До края на 30-те години на XX в. в курсовете на ВЧС, които са единствената форма за подготовка на библиотекари у нас, се подготвят около 550 човека. Техен директор от 1923 до 1927 г. е Стоян Аргиров, от 1928 до 1938 – Ячо Хлебаров. Курсовете представляват началните стъпки на зараждащото се у нас библиотечно образование, с което е свързана и Маргарита Димчевска.

Прегледът на програмата за VI курс (15 юли – 15 август 1928 г.) подсказва известно разнообразяване както на четените дисциплини, така и на лекторите: Библиотекознание (Маргарита Димчевска); Читалищно дело (Стилиян Чилингиоров); Организация на читалищата (Ячо Хлебаров); Читалищни сгради и обзавеждането им (В. Орозов); Европейска литература (Михаил Арnaudов); Литература на Възраждането (Васил Пундев); Литература след Освобождението (Ст. Л. Костов). След всеки курс програмата се подобрява и усъвършенства. Повишават се изискванията към участниците, които полагат изпити по всички слушани дисциплини. Макар че се прокрадват идеи и за профилирана подготовка на библиотекарите в зависимост от вида на библиотеките, в които работят, осъществяването ѝ е немислимо.

От 1928 до 1932 г. сред основните лектори в библиотекарските курсове, организирани от ВЧС и МНП, е и Маргарита Димчевска. В тях тя чете лекции върху УДК, която за едни се оказва трудна за усвояване, а за други, сред които е и Стоян Аргиров, въвеждането ѝ изглежда безсмислено.

Едно писмо от 1928 г. от Трайко Доревски – библиотекар и участник в курса на ВЧС, в състава на който са и доста учители с висше образование, е показателно за настроението срещу УДК и недоволството от основните лектори Аргиров и Димчевска поради липсата на „единство“ между двамата по съществуването на преподаваната материя. Тези противоречия, произтичащи от принадлежността им към две различни школи – немска (консервативна) и американска (модерна), са вярно доловени и от участниците в курса, но по-важното тук е, че слушателите останали недоволни и от Димчевска, преподавала им УДК. Усилията ѝ да изясни нейната структура и методиката на приложение се възприемат не само като „подигравка“, но и като показател, че тя е излишно „вманиячена в известна идея“. Стремешът ѝ да я изясни се оценява като опит „да вманиячи и нас“ в „нотацията на някой си Дюи“, чиито индекси остават за слушателите непонятни „йероглифи от цифри и букви“. В заключение Доревски предлага таблицата да се спомене „за сведение“, а да не се изучава задълбочено, защото групирането и нареждането на книгите не може и не бива да става по общи правила, „еднакви за всички библиотеки, особено за по-малките“ (19).

Курсовете на ВЧС стават по-популярни, интересът към тях бележи тенденция към покачване, за което говори и фактът, че за осмия курс (31.VII.1930, София) желаещите били 250 човека, но са приети едва 60.

През 1931 г. – по време на общата икономическа криза в Европа, когато много държави са принудени да прибегнат до съкращения на разходите за култура и

образование, МНП отказва финансирането на курсовете за библиотекари в София. Тогава Хлебаров решава да се организират краткосрочни, седемдневни курсове в околийските градове Ловеч, Плевен и Велико Търново, като той и Иван Данов поемат цялата преподавателска работа в Плевен и Велико Търново. Курсът в Ловеч, организиран от Ловчанския окръжен читалищен съюз, се поема от Маргарита Димчевска, в който тя чете всички изучавани дисциплини. Така тя свързва името си с утвърждаването на началните стъпки на българското библиотечно образование, проявявайки се и като компетентен лектор, познаващ цялостната концепция на западното библиотекознание за задачите, ролята и функциите на всички типове и видове библиотеки и обществената полза от работата им.

Визията на М. Димчевска за училищните и детските библиотеки, детското четене и детската книга

Загрижеността си за състоянието и бъдещето на училищните библиотеки в България Димчевска отразява в специален доклад до министъра на народното просвещение Никола Найденов (20). Във връзка с предстоящите изменения в Закона за народното просвещение настоява те да намерят място в него, изтъквайки значимостта им като „мощни фактори за правилното умствено развитие на ученика, за изграждането на идеалите на бъдещите български граждани и за моралното повдигане на нашата младеж” (20). Затова се стреми да покаже модели на добре работещи училищни библиотеки в чужбина. Представяйки международния опит у нас, тя търси възможности за тяхното перспективно развитие и в България. За подобряване работата на училищните, читалищните и народните библиотеки предлага към МНП да се създаде длъжността „началник на библиотеките” (21), който да насочва развитието им и да следи за по-разумното изразходване на средствата, отпускани от държавата за тях. За нея училищните библиотеки са първата крачка по пътя към грамотността на децата.

На страниците на сп. „Читалище”, което е съпричастно към проблемите на детските библиотеки, детското четене и детската книга, поради това че децата и юношите са сред активната читателска аудитория на библиотеките, Димчевска публикува статията си „Детските библиотеки в чужбина”, в която разкрива опита и постиженията им в редица западни страни (22).

Като уточнява, че първата детска библиотека в света е създадена през 1797 г. в Бирмингам от Mechanics Institute, но САЩ популяризират този опит по-широко, тя проследява обзорно появата им в страни като Белгия, Швеция, Норвегия, Франция,

Холандия и Германия, в която през 1914 г. съществуват 75 детски библиотеки и читални, които се отличават от детските библиотеки в другите страни, защото поставят силни акценти върху образователната им функция, а детското четене е насочено към моралното и духовното извисяване на подрастващите читатели. Димчевска отделя специално внимание и на качествата и изискванията към библиотекаря, работещ в тях, като подчертава, че в детските библиотеки никога не се назначават мъже за библиотекарки. Задължително е библиотекарят да е жена с висока култура и образование и да е приятна и вежлива личност, която ръководи библиотеката, като не отнема на децата чувството за пълна свобода, но и като развива у тях самоувереността им. Авторката, която познава добре много чуждестранни библиотеки, се спира върху системата на тяхната уредба, условията за подбор на книгите, самостоятелната работа на децата с каталозите и справочните издания, необходимостта да се създават навици за цял живот за четене и интерес към книгата.

Димчевска отбелязва, че достъпът в детските библиотеки в чужбина е „напълно свободен и безплатен” (22, с. 148), а подборът на книгите е „много изискан и строг във всяко отношение – литературно, художествено и техническо – насажда се и вкус към добрата изящна книга” (22, с. 148), която „вдъхва любов към четивото, към доброто, към красивото и подготвя децата за доблестни граждани” (22, с. 149) и им внушава високи човешки и граждански идеали.

Високите критерии към подбора на библиотечния персонал и в тези библиотеки авторката обяснява с разбирането и отговорностите им чрез книгите да подготвят достойни граждани, а именно „децата са бъдещето на страната” (22, с. 149), твърди Димчевска. Тя посочва и интересни форми, които западните библиотеки използват в работата с децата като часа на приказката, който отвежда децата във вълшебния мир на доброто и красивото. В този час те не само „научават за безсмъртните творения на световния гений”, преразказани на достъпен език, но и още от детството си изграждат полезен „навик към четивото”.

Като друга интересна форма за работа с децата Димчевска посочва художествените картини, които от време на време се сменят с други и пораждат интерес у децата към изкуството.

Трети много важен фактор, който използват в работата си детските библиотеки, са контактите им с училищата, с които те поддържат „най-тясна връзка”. „Библиотеката щедро обслужва с книги училището, а библиотекарката е добра приятелка на учители и деца” (22, с. 149). Димчевска посочва и важната роля на учителя в този процес, който

„поне веднъж в годината завежда децата в библиотеката и всячески съдейства за укрепване на взаимните им връзки и убеденост от ползата на библиотеките в тяхното нравствено развитие и изграждането им като духовни личности. Димчевска изтъква и активната роля на детските библиотеки, които сами търсят децата, живеещи в „по-отдалечените квартали”, като им носят книги по домовете. По този начин те се стремят да направят свои читатели почти всички деца, живеещи на територията на района, който обслужват, показвайки истинска грижа към осмислянето на свободното им време с полезни и добри книги, в които децата се срещат с герои, чието поведение може да бъде добър модел за израстването им като добродетелни и любознателни граждани.

Димчевска разглежда и специфичните изисквания, на които трябва да отговарят детските книги, като не пропуска да отбележи необходимостта от по-тесни контакти на детската библиотека с училището и взаимната полза от тях, изразяваща се преди всичко в укрепването на полезните връзки между децата и библиотеката.

Очевидно статията е привлякла вниманието на библиотечната общност в страната, защото веднага е препечатана и в два броя на Известия на Габровската народна библиотека „Априлов – Палаузов” (1924–1944), които се ползват с особена популярност сред библиотечните работници у нас (23).

Като библиотековед педагог, в статията си „Майката, книгата и детето” (24) утвърждава тяхната роля в процесите на формирането и развитието на културата на личността на бъдещето. Във възможностите на майката да влияе при избора на полезно четиво за децата си, като се съобразява с техния темперамент, индивидуални и възрастови особености, тя вижда потенциал за събуждане на интереси към четенето и стремеж към развиване на навици за системна работа с книгата. Като педагог изяснява и въздействието на положителните герои върху детската психика, които чрез поведението си възпитават у децата добродетели и човешки ценности.

Авторката не пропуска да напомни, че книгите въздействат силно върху психиката на децата не само със своето съдържание, но и с външния им вид – „хартията, печата, илюстрациите, подвързията” (24, с. 167).

Категоричната ѝ сигурност в ролята на книгата като фактор за развитие на човешката личност я кара през 1929 г. да подкрепи проекта на Т. Боров за „създаването и унас на един редовен периодически орган, посветен специално на книгата” (25). Затова тя се оказва сред онези 33 духовни и книжовни личности, които по това време са най-представителната част от националния духовен и културен елит, който твърдо застава зад идеята на Т. Боров за създаването на сп. „Българска книга”, чиято водеща

цел е да „проправя пътя на значителната българска книга”, и въпреки че то излиза само една година, създава у читателите си вкус и стремеж към формиране на висока книжовна и библиографска култура.

В списъка на тридесет и тримата интелектуалци, подкрепили появата на сп. „Българска книга”, са 30 мъже и само три жени: писателката Калина Малина, Маргарита Димчевска и Мара Годорова, която по това време доказва и утвърждава своя професионализъм в Библиотеката на Международния земеделски институт в Рим, чийто духовен елит я приема като равна.

Сигурна съм, че Годор Боров е ценял високо професионалните компетенции на М. Димчевска, защото години по-късно, когато създава Българския библиографски институт, сред 24-те му действителни членове единствената жена е Димчевска (26), която успешно е утвърдила интересите си в полето на библиографията.

Убедена в могъщата мисия на книгата като фактор за възпитанието на подрастващото поколение и на човешката личност, през 1929 г. дава идеята и изработва „план за организиране на Ден на книгата (Седмица на книгата) в България и ръководи организирането на седмицата” (27) през първите четири години.

Кратко потвърждение на тази нейна проява срещаме и в рубриката „Дребни вести” на страниците на сп. „Българска книга” (1930, № 2, с. 222), според която: „Министерството на просветата е наредило със заповед № 417 от 15.ІІ.т.г. в бъдеще за Ден на книгата да се установи третата Св. Неделя през м. октомври всяка година. Със същата заповед се назначава постоянна комисия, на която се възлага да се погрижи за организирането както на тазгодишния, втори по ред, Ден на книгата в цяла България, така също и занапред, като същевременно поеме и прокарването на целите на тоя Ден. За председател на комисията е назначен Малчо Николов, главен инспектор при М-вото, а за членове: Филип Чипев, книжар-книгоиздател; М. Димчевска, завеждащ библиотеките на средните училища при М-вото на нар. просвещение, и Ангел Каралийчев, писател-журналист” (27).

В справката на полицията е отбелязано, че до 1930 г. Димчевска е организирала и други изложби: на кооперативни книги в чиновническото дружество, в Народната библиотека за отец Паисий, както и редица изложби в нея по повод на Седмицата на детската книга.

С идеята на Димчевска и заповедта на министър Н. Найденов се слага началото на един от хубавите български празници, чиито традиции са съхранени и днес. В ежегодното провежданата Седмица на детската книга са въплътени и много от

разбиранията на Димчевска за силното въздействие на положителните герои от приказките и книгите върху детската психика и детския мир. Устройваните и днес във всички градове и библиотеки в страната изложби на детски книги, срещи с любими писатели, композитори и художници, всевъзможни конкурси и викторини, приказни карнавали и много други имат една голяма цел – връщането на децата към книгата, към музиката и към изкуствата за деца, чрез които те израстват по-добри, по-хуманни и по-достойни граждани на България, от каквито днес тя има особена потребност.

Със своите схващания за функциите и задачите на детските и училищните библиотеки, за ролята на четенето и детската книга, които звучат съвременно и днес, Димчевска се утвърждава не само като знаещ и ерудиран представител на българското библиотекознание от втората четвърт на XX в., но и като достоен продължител на идеите на Константин Величков и Иван Д. Шишманов за ролята на библиотеките, книгите и четенето в процеса на духовното израстване на младото поколение в бъдещи достойни градители на държавата ни.

Участието ѝ в Първия световен конгрес на библиотекарите и библиографите (15–30.VI.1929, Италия)

През 1927 г. в Единбург, по време на честването на 50-годишнината от основаването на Библиотечната асоциация на Великобритания, се взема решение да бъде създадена и Международна федерация на библиотечните асоциации (ИФЛА) като неправителствена международна организация. Актът на учредяването ѝ подписват представителите на седем страни, други осем изпращат писмени заявления, с които подкрепят идеята и потвърждават готовността си да станат нейни членове.

Приети са първият устав, програма и задачи.

Сред многобройните цели на Федерацията е и тази да засили международното сътрудничество на библиотеките в света чрез организирането на международни конгреси, които имат важна роля за развитието на библиотеките.

По време на конгресите библиотекарите обменят мисли и идеи по широк кръг професионални въпроси, споделят свои наблюдения, изводи и намерения, запознават колегите си с резултатите от приложението на нови форми и методи на работа, дискутират по спорни и нерешени проблеми, разкриват различни гледни точки, като установяват и взаимно полезни контакти.

ИФЛА започва проявите си с организацията и провеждането на Първия международен конгрес на библиотекарите и библиографите, състоял се от 15 до 30 юни 1929 г. в Италия.

На конгреса, чиито заседания, изложби и мероприятия се провеждат в няколко италиански града (Рим, Неапол, Флоренция, Модена и Венеция), присъстват 1300 делегати от 32 страни и 4 континента. За участие в него Министерството на народното просвещение командирова Велико Йорданов, по това време директор на Народната библиотека, и Маргарита Димчевска – специалист по проблемите на училищните библиотеки, която работи в просветното ведомство. Поканата ѝ е персонална и е от Организационния комитет в Рим, което свидетелства за добрите ѝ чуждестранни контакти.

В конгреса участват световни авторитети в областта на библиотекознанието, библиографията и книгознанието, директори на водещи национални библиотеки от Европа, Америка, Азия и Африка, директори на много известни университетски библиотеки, както и преподаватели в библиотечни училища с традиции, които имат възможност да общуват и да обсъждат професионални проблеми, полезни за развитието на библиотеките в света.

Сред участниците в конгреса се открояват имената на английския учен Самуел Бредфорт, на италианския книговед и библиограф Джузепе Фумагали, основател на Италианското библиографско общество и директор на Института за книгата във Флоренция, на д-р Ф. Севенсма от Женева, библиотекар в Обществото на народите, на д-р Уилям Бишоп (28), директор на Университетската библиотека в Мичиган, на Арундел Есдаил – секретар на Британския музей в Лондон и редактор на сп. „Library Association Record”, на Ролан-Марсел – генерален директор на Националната библиотека на Франция, д-р Хуго Крюс – генерален директор на Пруската библиотека в Берлин, проф. Виктор Крафт – от Университетската библиотека във Виена, д-р Яромир Борецки – директор на Университетската библиотека в Прага, д-р З. Тоболка – президент на Асоциацията на библиотекарите в Чехословакия, проф. Оскар Тудееч от Университетската библиотека в Хелзинки, Хенри Лабрус – завеждащ Градската библиотека в Руан, Хенри Леметр – президент на Асоциацията на френските библиотекарите, създадена през 1906 г. от Евгени Морел, проф. Рихард Фикс – директор на Университетската библиотека в Гьотинген, д-р Ото Глаунинг – директор на Университетската библиотека в Лайпциг, при когото е учила библиотекознание д-р Мара Тодорова, проф. д-р Георг Лай – директор на Университетската библиотека в

Тюбинген и главен редактор на водещото немско библиотечно списание „Zentralblatt für Bibliothekswesen”, д-р Хайнрих Улендал – директор на „Дойче Бюхерай” в Лайпциг, Чарлс Велден – директор на Публичната библиотека в Бостън, д-р Херберт Пътнъм – директор на Библиотеката на Конгреса на САЩ, д-р Е. Ричардсън – известен библиограф и консултант на Библиотеката на Конгреса във Вашингтон, както и десетки други световноизвестни в библиотечните среди личности.

Поради това, че на участието на Велико Йорданов в този конгрес съм посветила специална статия (29), тук ще се спра на участието в него на Димчевска, като се основавам на доклада ѝ до министъра на народното просвещение, представен с голямо закъснение – едва в края на 1930 г.

В сравнение с доклада на В. Йорданов този на Димчевска е изключително кратък и е написан в почти телеграфен стил. Обемът му е едва 4 страници, които не подхождат за един конгрес, продължил 15 дни и провеждал се в 6 града. Явно това тя сама е съзнавала, защото първите няколко реда звучат като извинение: „Предвид, че уредената I-ва Международна изложба (ян. 26 – февр., 1930) отне твърде много време и че повече от изложените фотографии и планове бяха заети от Международната библиотечарска изложба, състояла се в Рим по случай Конгреса (юний 15–30, 1930 г.), моля уреждането на изложбата да ми се счита вместо подходящия дълъг отчет” (30).

Поради разсеяност или невнимание Димчевска обърква годината на провеждане на конгреса и записва 1930 вместо 1929, а в края на текста поставя дата 5 ноемврий 1930 г., която според мен е вярна и показва, че тя е забавила представянето му с почти година и половина, което се е приемало като административно нарушение.

Димчевска отбелязва, че приемът, „който ми се даде в Италия, беше отличен. Бях канена на всички официални приеми и динета, на които само ограничено число от официалните делегати биваха канени. За съжаление заседанията на разните комисии се назначаваха едновременно, поради което ставаше невъзможно за едно и също лице да посети повече от едно заседание. Считах за най-уместно да присъствам на заседанията на международната секция, председателствуванa от директора на *Bibliothèque Nationale* – *Mr Roland Marcel*” (30).

В текста на доклада си тя изписва и 15-те резолюции, гласувани от конгресистите на 30 юни във Венеция в Библиотека „Марчиана”, в които се поставят за решаване широк кръг проблеми, засягащи бъдещата работа на световната библиотечна общност. Сред поставените задачи са и тези за изготвяне на международни библиографски съкращения, да се вземат предвид препоръките на ОН от 1928 г. за

запазване на печатната книга и ръкописите – задача, насочена към опазване на националното книжовно наследство във всяка страна в една библиотека, или в повече от една в големите държави, да се съберат всички книги, печатани в страната – задача, имаща за цел създаването и попълването с липси архивите на националната печатна продукция, да се създадат условия за международно заемане на книги при еднакви условия и без посредници, които повишават чувствително цената на услугата, да се организира международен книгообмен на литературни и научни издания, да се освободят от мита книгите за библиотеките, да се проучат и създадат условия за мобилност на библиотекарите, студенти и преподаватели по библиотекознание, да се създадат професионални библиотекарски училища в държавите, където такива не съществуват, както и да се изисква библиотечна подготовка за всички кандидати за библиотечни длъжности, да се уеднаквят правилата за статистика на печатната книга и редица други.

Очевидно е, че в резолюциите се набелязва една дългосрочна стратегия за усилена работа на ИФЛА и на нейните членове. Фиксирани са много и сложни задачи за изпълнение, чието решаване отнема на библиотечната общност много години, енергия и общи усилия, които дават полезни резултати и активират международното сътрудничество между библиотеките.

Димчевска отбелязва, че е посетила Триест, Неапол, Помпей, Флоренция, Венеция и Милано и „всички библиотеки и изложби, уредени в изброените градове по случай конференцията” (31). За разлика от В. Йорданов, който е силно впечатлен от всичко видяно, Димчевска споделя, че „италианските библиотеки, много от които притежават безценни колекции от книги и ръкописи, технически не представляват интерес за модерния библиотекар” (32). Според нейната оценка най-модернизирана от всички италиански библиотеки е „Biblioteca Civica” („Чивика”), намираща се в замъка на Сфорците в Милано.

За съжаление конгресът се провежда през лятото, когато училищата и библиотеките им са затворени и Димчевска, която проявява специален интерес към тях, не успява да посети нито една училищна библиотека.

Със задоволство споделя, че към италианското Министерство на просветата е открито Отделение за библиотеките, от което се очаква да даде „тласък на библиотечното дело в Италия”.

Единствената библиотека, на която Димчевска отделя малко повече място в доклада си, е Ватиканската, „която се преустройва по американски методи и с помощта

на американски специалисти – туй се дължи на факта, че папа Пий XI (32) е просветен бивш библиотекар, който справедливо е преценил техническото превъзходство на американската библиотечна техника” (33). Очевидно е, че Димчевска е привърженик както на американската библиотечна система, така и на модерните американски библиотеки – факт, който по-късно ще ѝ създаде сериозни неприятности.

В края на доклада си Димчевска отбелязва, че е успяла да създаде нови връзки за България с представители на Швейцария, Холандия, Англия, Америка, Франция, Италия, Ватикана и др., които са ѝ гласували доверие и ѝ съдействат за уреждането на Първата международна библиотечна изложба в България.

Лично аз предполагам, че на този конгрес при срещите си с влиятелни представители на световната библиотечна общност Димчевска е провела и някои сондажни разговори, които са ѝ били полезни при номинацията ѝ за стипендията на фондация „Карнеги за мир между народите”, създадена със средства на големия американски милионер и филантроп Андрю Карнеги (1835–1919), дарил средства за построяването на 2617 публични библиотеки в Америка, Англия и Шотландия, и на „Карнеги институт” във Вашингтон за насърчаване на научни изследвания, изобретения и развитие на библиотеките.

И ако М. Димчевска получава възможност да вземе участие в конгреса в Италия, то на заявлението ѝ до министър Годор Радев от 20.03.1935 г., с което го уведомява, че е получила две покани за участие във Втория международен конгрес на библиотекарите и библиографите в Мадрид и Барселона, на който „ще се разглеждат важни библиотечни въпроси от международен характер” (34) и моли както да бъде командирована за участие в него, така и да ѝ се разреши едномесечен задграничен отпуск, стои резолюция „Докладвано! Не се разрешава” (34).

Както е известно, за участие в този конгрес МНП командирова акад. Стоян Аргиров, което е единственото му участие в международен форум, състоял се година преди решението на Академичния съвет на Софийския университет от 1 юли 1936 г. да го освободи от длъжността директор на Университетската библиотека, която той ръководи успешно цели 33 години, поради пределна възраст (35).

Първата изложба в България на планове и снимки на чуждестранни библиотеки

Изложбата на снимки и планове на модерни библиотеки в редица западни страни, експонирана в Рим по време на Първия световен конгрес на библиотекарите и

библиографите (15–30 юни 1929 г., Италия), поражда у Димчевска желанието същата да бъде показана и в София. Очевидно водените от нея преговори с представителите на страните, участвали в изложбата, се увенчават с успех и те се съгласяват голяма част от експонатите, показани в Рим, да заминат за София. Вероятно Димчевска се е надявала, че изложените модерни образци ще породят желание и у нас да се изградят подобни библиотеки, още повече че по това време в България няма нито една сграда, строена специално за библиотека. Многократно поставяният въпрос за необходимостта от построяването на специална сграда за Народната библиотека е отлаган повече от 60 години поради постоянните финансови затруднения на държавата, а Университетската ни библиотека също няма собствена сграда въпреки многогодишните усилия на Стоян Аргиров в тази посока.

Може да се предполага, че организацията на транспортирането на експонатите е струвало немалко грижи и усилия на Димчевска, но идеята за такава изложба получава подкрепата на Министерството на народното просвещение в лицето на министър Н. Найденов и тя става факт. Подредена е в салона на Постоянната художествена галерия на ул. „Аксаков” и привлича вниманието не само на представители на библиотечната общност и на част от българската интелигенция, но и на представители на печата. Кратък анонс за нея публикува в сп. „Българска книга” и редакторът му Тодор Боров, който добре познава архитектурата на библиотеките и постиженията ѝ в редица страни (Бълг. книга, 1930, № 2, с. 222).

Изложбата е отразена и на страниците на някои вестници, тъй като тя е събитие за България и е първата за страната ни експозиция, която изгражда представи за постиженията на библиотечната архитектура в Америка и в редица страни от Европа.

Доста подробно представя събитието Сирак Скитник – известен поет, художник и журналист. Работил и като библиотекар в МНП (1924–1925), той подхожда към изложбата с явно разбиране. На страниците на в. „Слово” (№ 2291, 3 февр. 1930) публикува материал под заглавие „Библиотечна изложба”, който показва и познаване на библиотечното дело както в България, така и в чужбина. В уводната част на статията си авторът прави кратък преглед на състоянието на библиотеките в България, като казва: „Ние нямаме добре уредени библиотеки, нямаме удобни читалищни и библиотечни помещения, нямаме модернизирана библиотечна система и мебелировка, но култ, любов към книгата имаме. Това е същественото. На тоя култ се дължат хилядите библиотеки и читалища в страната, за съществуването на които мнозина не знаят. Направеното през 50-годишния ни свободен живот е твърде много. Няма село, в

което да няма поне библиотека при училището, вън от тая на читалището, ако има такава. Няма гимназия, няма прогимназия, няма основно училище, което да няма прилично (според средствата си) уредена библиотека. Библиотеки имат и всички сдружения в села и градове, а в големите градчета съвсем не е рядкост да намерите и ценни частни библиотеки... От това следва, че ние имаме богати условия за организиране на библиотечното дело в България. **Липсват ни само средства и специално подготвени работници**” (36). Тази хронична липса на средства в държавния бюджет на страната за библиотеките, превърнала се в неприятна традиция и до днес – 80 години след написването на тази статия, е причина българските библиотеки да бъдат на последно място сред библиотеките на 27-те страни, членуващи в Европейския съюз, и по-лошото е, че няма почти никакви надежди тази ситуация да се промени в обозримо бъдеще.

На изложбата чрез множество фотографии и снимки на архитектурни планове е показана библиотечната действителност в Америка, Англия, Италия, Франция, Холандия и Швейцария. Сирак Скитник отбелязва: „Тук виждаме библиотеки-дворци, обширни, светли читални салони, уютни кътчета за работа, складове за книги, уредени по последната дума на библиотечната архитектура и техника. Виждаме съвсем нови шкафни и мебелни образци на две известни фирми. Всичкият този материал представлява специален интерес не само за библиотекаря, за читалищния деец, но и за архитекта” (36).

На изложбата най-цялостно са представени американските библиотеки. Показани са библиотеките при основни училища дори и в селата, при колежи и университети, градски и регионални, към болници. Посетителят ѝ получава впечатления и за детските библиотеки и техните читални, „четенето у децата се поощрява чрез детски сдружения” – пояснява авторът. В изложбата намират място и библиотеките за слепи, които получават желаните книги по пощата безплатно. Сирак Скитник напомня, че тези институти са „създадени по частна инициатива и с частни средства”. Отделено е място и на подвижните библиотеки в Америка, „които пращат книгите на серии по пощата във фабрики, заведения, селища, където няма уредени такива” (36).

Авторът пояснява, че при някои библиотеки в Америка съществуват „справочни служби, от които по телефона могат да ви дадат най-разнообразни сведения, които са ви нужни” (36). Той не пропуска да отбележи, че в Канада и Америка 30 библиотекарски училища подготвят персонал за разнообразните служби при

многобройните американски библиотеки. Както знаем, по това време у нас курсовете към ВЧС и факултативните лекции по библиотекознание в СУ, четени от Стоян Аргиров, са единствените неефективни образователни форми, които дават основен минимум от професионални знания на библиотекарите, пожелали да обогатят своите специални познания.

Аналогична е ситуацията в Англия, в която в някои градове постиженията са „по-грандиозни и в по-широки размери”.

Френските библиотеки са по-слабо застъпени. Показана е работата само в една детска библиотека.

От Италия е представена библиотека „Чивика”, която, въпреки че се намира в много стария дворец на Сфорците (фамилия милански херцоzi) от XV в., той е изцяло вътрешно модернизирани за нуждите на библиотеката, в чийто фонд се намират хиляди уникални издания.

Показана е и Библиотеката на Ватикана, чиито хранилища са снабдени с „проветрители и регулатори на сухотата и влажността на въздуха” (36). По това време в тази библиотека се правят генерални реформи, които се осъществяват от група американски специалисти, ръководени от У. Бишоп. Сред презентирани библиотеки е и тази при „Обществото на народите (Швейцария), основана от г-ца Вилсон, която неотдавна беше гостенка на България. Тя е най-голямата библиотека в Европа. Притежава около 100 000 тома, от които 70 000 са събрани от самата г-ца Вилсон” (36).

Представени са и библиотеките в няколко холандски градове, а от снимките личи голямата грижа към книгата, проявявана в страната.

В заключение Сирак Скитник пише: „Всичко, което виждаме в тая първа по рода си изложба у нас, е израз не само на духовна култура, но и на материална. Ние сме бедна страна и при най-голямо желание мъчно можем да имаме удобствата и целесъобразността на западните и американските библиотеки, но ние имаме култа към книгата, към библиотеката, имаме голям процент хора, които четат, имаме и желанието да обновим нашите библиотеки и това е залогът, че не след много години България не ще бъде последна в Европа със своето библиотечно дело” (36). За съжаление времето показва, че оптимизмът на автора е бил неоправдан. Българските библиотеки никога не станаха приоритет на държавната политика. И днес те са последни в Европа по много показатели, което ги прави неравностойни европейски партньори.

Ако се върнем във времето, в началото на далечната 1930 г., когато е организирана успешно първата за България изложба на планове и снимки на

чуждестранни библиотеки, която остава и последна, трябва да кажем, че тя доказва няколко неща, отнасящи се до М. Димчевска: авторитет и доверие сред западните си колеги и в Министерството на народното просвещение у нас, енергичност и големи организаторски качества, и още нещо – познания и интереси в сферата на модерната архитектура, която отразява и еволюцията на библиотеката като социален институт.

Възгледите ѝ за библиотечната архитектура

Доскоро ми беше известна само една публикация на Димчевска в тази област – „Модерни библиотечни сгради”, намерила място още в първата книжка на сп. „Българска книга” (1930, № 1, с. 64–68), редактирано от Тодор Боров. Като имам предвид амбицията на редактора списанието му да бъде трибуна само на знаещи личности, високите му критерии към авторите и предлаганите от тях текстове, както и личните му компетенции в областта на библиотечната архитектура, мога да предположа, че сам той е ценял информираността на Димчевска в тази област. Иначе не би я поканил за участие в списанието.

Статията ѝ се предхожда от редакционна бележка, вероятно написана от самия Боров, която съдържа и своеобразна висока оценка на публикацията ѝ: „Предметните изтъквания, които г-ца Димчевска прави в настоящата статия, **могат да бъдат особено полезни при строежа на нови читалищни сгради в страната** (подч. м., М. М.). В следната книжка ние ще дадем статия от г. Ст. Аргиров за резултатите от конкурса по изработване на план за Университетска библиотека, новата сграда на която ще бъде първото здание в България, строено специално за голяма библиотека” (37, с. 64).

В уводната част на статията си авторката изтъква, че „съществуват еднакви основни принципи при строежа на библиотеките. И само когато библиотечната сграда е построена според тези общи основни принципи, може да се очаква едно правилно разрешение на нейните специални задачи. Успехът на една библиотека е до голяма степен в зависимост от нейната постройка, а постройката – от библиотекаря, мястото, архитекта и плана” (37, с. 65).

Библиотекарят, изборът на мястото, архитектът и планът са обект на четирите структурни части на статията, в които тя успешно синтезира същността на библиотечната архитектура, която, въпреки че е част от общата архитектура, има и съществена специфика, определяща се от особеностите на обемно-планировъчните изисквания към сградата и помещенията в библиотеката с оглед на тяхното функционално предназначение.

Според Димчевска **библиотекарят**, който трябва да бъде пръв сътрудник на архитекта при създаването на архитектурния план на сградата, „трябва да бъде избран и назначен още преди да се ангажира архитектът, защото библиотекарят ще определи нуждите на разните служби в библиотеката, подходящия размер и разположение на стаите за икономична и ефикасна администрация, както и ще предвиди бъдещото развитие на библиотеката. Той е този, който приготвя в съгласие с библиотечното настоятелство точно определен проект за архитекта. След като проучи добре местните условия и нужди, библиотекарят изработва заедно с архитекта подходящия план. Архитектът, който цени репутацията си, трябва да изработва днес плана на една библиотека с пълното съдействие на библиотекаря й. Ако ли пък библиотеката няма специалист библиотекар, тя трябва непременно да ангажира временно запознат с работата библиотекар, за да не изкупува впоследствие грешките на невежеството на полузнанието” (37, с. 65). Световната, а и българската практика са доказали, че функционални библиотечни сгради се получават само тогава, когато проектите се създават при близкото участие на компетентен библиотекар специалист.

Мястото. Изяснявайки въпроса за избора на мястото, предназначено за библиотечната сграда, Димчевска посочва шест, валидни и днес, основни условия, на които то задължително трябва да отговаря:

„1. Централно местоположение по отношение на публиката, която библиотеката обслужва;

2. Да е близо до главна улица (ако обаче е на главна улица – да е достатъчно голямо, за да позволи построяването на сградата в двора, далеч от шума на улицата);

3. Да е в квартал, който няма някой ден да задуши библиотеката с големи, гъсто построени сгради;

4. Да има правилна форма – ако не може да заеме цял квартал, най-малко да е на ъглово място;

5. Големината на парцела да дава възможност за постройка на самостоятелна, не прикрепена до друго здание сграда и да задоволява не само сегашни нужди и цели на библиотеката, а и бъдещи разширения, като се има предвид, че библиотеки не се градят по-високи от два етажа;

6. И най-сетне, мястото трябва да е сухо, хигиенично, равно и осветено най-малко от три страни” (37, с. 65).

Димчевска съветва при избора на мястото винаги „**да се имат предвид целите на библиотеката, местните условия и изискванията на модерно уредена**

библиотека” (подч. м., М. М.) (37, с. 65), като напомня, че бъдещите разходи по сградата в значителна степен зависят и от нейното местоположение.

Архитектът. Всеизвестно е, че решаващ фактор за успеха или неуспеха на всяка библиотечна сграда е нейният архитект, поради което днес в света съществува значителен набор от меродавни изисквания, на които той трябва да отговаря. Към него Димчевска предявява редица изисквания, валидни и днес: „Да е добър строител; да не държи на външния изглед в ущърб на икономичното и удобното вътрешно разпределение; да умее да съчетава красивото с практичното; да е готов да се вслушва в изискванията и нуждите на библиотеката и да не жали труд лично да се запознае с предназначението на една библиотека; и най-последно да е достатъчно голям архитект, за да приеме съдействието на библиотекаря. Но веднъж избран, архитектът трябва да се остави свободен да изпълни така, както той намира за добре дадените му условия, особено по отношение на строителни методи и материали, отопление и проветряване” (37, с. 66).

Планът. Като подчертава отново, че планът трябва да е резултат от съвместната работа на специалист библиотекар и внимателно подбран архитект, Димчевска изтъква, че всеки тип библиотека – селска, народна, университетска, публична или детска, се отличава по своите потребности и е необходимо те да отговарят на особени, характерни само за тях принципи. Въпреки това обаче, всички добри библиотечни сгради се подчиняват на редица общи принципи, които тя излага, номерирайки ги от 1 до 11, като към всеки от тях дава конкретни пояснения и полезни съвети. Поради това тази част от статията е и най-дълга. Ще се опитам да резюмирам нейните виждания, защото са непознати на библиотечната колегия, а те я представят като рядък познавач на същностните проблеми на библиотечната архитектура, в областта на която по това време специалисти у нас почти липсват.

1. Димчевска поставя акцент върху принципа за достъпността и удобството на сградата за читателите, които трябва да бъдат основна цел на архитектурния план. Тя съветва разположението на вътрешните помещения и мебелите, отоплението, осветлението и всичко останало да бъдат подчинени на най-важната цел на библиотеката – „ефикасно, бързо и удобно” да се обслужват читателите, като същевременно се пести времето и енергията на персонала.

2. Изисква планът да се съобразява с местните традиции, архитектура, климатични условия и строителен материал. Казано на модерен език – тя настоява сградата умело да се вписва в контекста на вече съществуващите сгради и да е

съобразена с особеностите на местния ландшафт. Въпреки че е привърженик на стила „модерн”, тя отбелязва, че „българските народни архитектурни стилове могат да се използват за нашите библиотечни сгради, без това ни най-малко да попречи на изисканото от библиотечно гледище вътрешно разпределение” (37, с. 67).

3. Съветва планът да предвиди пространство за развитието на библиотеката „най-малко за 20 години, без допълнителен строеж”, както и да се предвидят пространствени възможности за „безболезнено пристрояване след 20 години, когато вероятно библиотеката ще е изчерпала пространствените си възможности”. Тя посочва факторите, които трябва да се имат предвид, и показва чрез конкретни примери как трябва да се направят прогнозните разчети, за да се изчисли необходимата кубатура на вътрешните помещения на сградата.

4. Димчевска посочва, че планът на сградата трябва да е съобразен както със средствата, предвидени за строеж, така и с капацитета на реалните и потенциалните читатели, които тя ще обслужва.

5. Авторката дава много полезни насоки и за функционалното разположение на залите, предвидени за използване от читателите, за работните помещения на персонала, за заемната и читалните, за мястото на заемното бюро, за разположението на стълбищата, вратите и прозорците, за хранилищата за книги, за височината и разположението на библиотечните лавици, за пътя на читателя, който трябва да е проектиран така, че той непременно да мине край заемното бюро на библиотекаря, за да си избере книги.

Върху архитектурния облик на библиотеките по света оказва силно влияние и въвеждането на свободния достъп до библиотечния фонд. Като отбелязва, че „у нас достъпната система засега е въведена само в Библиотеката на Висшата кооперативна школа и частично във Втора софийска девическа гимназия” (37, с. 67), Димчевска прогнозира, че в обозримо бъдеще тя ще се наложи и в други наши библиотеки, поради което съветва в плана да се предвиди и необходимото място за нея, за да не се налагат сложни реорганизации след въвеждането ѝ.

6. Авторката изяснява, че библиотечните сгради не се строят по-високи от два етажа, а „малките са винаги едноетажни”. Затова на първия етаж се разполагат отделите, които са ангажирани с обслужването на читателите, а на втория – служебните помещения. Подчертава, че заемното бюро се поставя срещу входа, така че един специалист да може да контролира входа, да обслужва читателите с книги и да може да наблюдава „поне две читални”.

7. Димчевска изтъква, че „от съображения за икономия на персонал и строителен материал вътрешните стени в модерните библиотеки се избягват” (37, с. 68) и по този начин един специалист може да наблюдава цял етаж, а различните зони могат да се оформят с нови композиционни решения, при които се използват двойни лавици за книги, стъклени прегради или колони.

8. Интересни са указанията, дадени за предназначението на приземния етаж. В него са предвидени помещения за отоплителната система (казани, въглища и др.), както и за книговезницата на библиотеката. В приземния етаж се проектира и „салон за сказки, събрания и театрални представления”, който е с външен вход, за да не се смущават читателите.

9. Поради това, че една от функциите на библиотечните сгради е защита на книгите като материална ценност, Димчевска дава и важни указания, свързани с необходимостта от противопожарно осигуряване на сградата, като съветва „да се употребява колкото е възможно по-малко дървен материал” (37, с. 68).

10. Според авторката най-доброто отопление е водното с радиатори под прозорците, най-безопасното осветление е електрическото, а „най-ефикасното проветряване – естественото, чрез прозорци” (37, с. 68).

11. Последният принцип е посветен на прозорците в читалните и другите зали, които трябва да са „обезателно на 2 метра височина от пода”, за да може мястото под тях да се използва за лавици за книги.

В заключение авторката споделя, че най-изпитани и „популярни форми за библиотечни сгради са правоъгълната, т.нар. „детелина” или „пеперуда”, главно печатно Т и четириъгълната с дворно място в центъра” (37, с. 68).

Големите библиотеки предпочитат последните две форми, а малките – първите две. „Правоъгълната се гради без вътрешни стени и е удобна за библиотеки с един библиотекар. Много популярен и удобен е планът „пеперуда”, защото позволява освен три правоъгълни помещения за публиката и канцеларски помещения за персонала.

Планът Т успешно се поддава на почти безгранични бъдещи разширения – Т и пр. (37, с. 68).

На финала Димчевска припомня, че **първо** се планира вътрешната композиция на сградата и в зависимост от нея – външната ѝ част.

Към статията си Димчевска публикува като илюстрации и плановете на 4 различни американски библиотеки: на селска библиотека (правоъгълен тип) със сутерен и първи етаж, правоъгълен план (сутерен и първи етаж), изработен от секретаря

на Карнегиевата корпорация, при който са спазени и личните изисквания на А. Карнеги за библиотечната архитектура, който препоръчвал да се строят максимално функционални библиотеки с минимална украса. Тази тенденция води към краен функционализъм, който е особено модерен през 30-те години на XX в. – времето, по което Димчевска публикува статията си.

Другите два плана са на публична библиотека в Портланд (тип „пеперуда“) и на библиотеката на артилерийското училище „Форт Монро“, като са дадени и имената на архитектите. За по-лесно разчитане върху плановете със собствения си почерк Димчевска е написала: библиотекар, заемно бюро, читалня, детска читалня, справочна, салон за сказки (театър), склад, въглища, парни котли, огняр, стая за занимания, канцелария, работилница, списания, помощник-библиотекар.

Впечатли ме това, че на първо място е дала плана за селска библиотека, в който освен традиционните помещения са предвидени отделна детска читалня, отделна справочна зала и салон за сказки (театър), които за нашата действителност по това време са необичайни.

Естественият въпрос, който си зададох, беше: ползвани ли са тези планове, били ли са полезни при разгръщащото се строителство на читалищни сгради в българските села? Мисля, че те са били полезни, като имам предвид случващото се по това време в страната. Гласуваният от Народното събрание на 2 март 1927 г. Закон за народните читалища (ДВ, № 291, 29 март 1927) дава бързо значителни резултати, въпреки че не е съвършен. Пред юбилейния конгрес на Върховния читалищен съюз през 1937 г. се отбелязва, че само за 5 години (1927–1932) се създават 1604 нови читалища. В края на 1933 г. читалищата в страната са общо 2801 (152 градски и 2649 селски, тъй като България е селска страна). През 1936 г. те са вече 2980. В резултат на закона читалищата в страната и членовете на съюза се увеличават почти четири пъти. Значително нарастват и средствата, с които разполагат читалищата: от 47 млн. лв. през 1933 г. до 86 млн. през 1939 г. През 1936 г. читалищата имат налични фондове около 44 млн. лв., от които най-значителен е този за строеж на читалищни сгради – 40 млн. лв. Ако през 1936 г. собствени сгради имат 308 читалища, до 1944 г., въпреки трудните условия, в които се развиват читалищата, сградите се увеличават на 530. Поради това допускам, че тази публикация е била полезна на българските архитекти в процеса на създаването на плановете за новите читалищни сгради. Напълно възможно е Димчевска да е била използвана и като консултант от някои читалищни настоятелства по повод създаването на проектите за техните сгради.

Макар и писана преди 80 години, статията отразява не само широките познания на Димчевска в областта на модерната библиотечна архитектура – област, в която поветените и до днес са единици, но и една сфера на сериозни професионални интереси, която остава периметър предимно на мъжете.

Доскоро смятах, че това е единствената ѝ публикация в тази научна област, но се оказа, че не съм била права. В откритата справка за нея в Архива на полицията (38) от 1964 г. на с. 4 бе даден списък на по-важни публикации на Димчевска, от който „изскочиха” редица неизвестни досега нейни печатни прояви в чужбина и у нас, сред които бе и статията ѝ „Строителни принципи на Американските и Английски библиотеки”, публикувана в първата годишнина на Известия на Инженерно-архитектната камара (1938, 25 юли, № 14, с. 239–253). Прегледът на материала ме убеждава, че това не е статия, а повече от студия, която впечатлява и с обема, и със съдържанието си, което заема цялата книжка, и е единственият материал, отпечатан в нея. Прочитът ѝ значително разширява представите за познанията на авторката в областта на библиотечната архитектура. Интересна е и редакционната бележка, която предхожда студията: „Редакцията дава място на този доклад сега, след приключване на конкурса за Народната библиотека, понеже Министерството на народното просвещение, по чието искане е бил изготвен докладът, не разрешаваше печатането му по-рано. Редакцията дава място на този доклад не само поради голямата оскъдица на литература (чужда и наша) по въпроса, но и поради обстоятелството, че авторката, която е главен библиотекар в Народната библиотека, е завършила Лондонския университет по библиотечно дело и е проучвала на място библиотеките в Съединените щати (243 библиотеки); в Англия, във Франция и Италия непрестанно следи развоя на библиотечната архитектура в цял свят” (39).

Тази бележка обаче подсказва, че Димчевска определено е имала сериозен авторитет в страната на човек, вещ в областта на библиотечната архитектура, поради което МНП ѝ е възложило този отговорен доклад, доверявайки се на компетенциите ѝ, и още – в средите на българските архитекти тя също се е ползвала с уважение и признание на знаещ специалист в тази област.

В справката на полицията открих още два съществени факта, свързани с темата на настоящото изложение. Благодарение на личния си авторитет и на добрите си международни контакти Димчевска е издействала от Рокфелеровата фондация субсидия за 4 души български архитекти да проучат библиотечните постройки в чужбина, специално в Америка (40). Другият факт е, че тя е била „назначена за член на

журито за конкурса на новата сграда на Народната библиотека, но назначението е било отменено под натиск от директора на Народната библиотека” (40).

Прочитът на студията на Димчевска показва, че този път е насочила усилията си към архитектурата на големите библиотеки от типа на проектираната Национална библиотека на страната ни. Студията респектира и със структурата си, която е направена по американски модел – темите са изведени в самостоятелни заглавия, отделени с по-черни букви. Ето и темите, застъпени в публикацията: Архитект, Строителни разноски, Архитектурен стил, Вътрешно разпределение (приземие, етажите над него, складовете, коридорите и холовете, прозорци, врати, стени, витрини, зали за постоянни изложби, зали за сказки, концертни зали, тавани, подове, украса), Строителни материали, Характеристики на американските и английските библиотеки (защита от пожар, шум, наводнение, кражба и земетръс), Нужди на отделните библиотечни помещения (за персонала и за посетителите, преходни помещения, за културно-образователни цели, складове, асансьори, съобщителни мрежи, мебелировка), Осветление, отопление и проветряване на сградата, Механизация.

Както се вижда от подтемите на студията ѝ, тя обхваща в цялост и доста изчерпателно целия кръг от проблеми, свързани с архитектурата на библиотеките в Америка и Англия, където по това време са построени значителен брой големи библиотеки, доказали в практиката своите предимства. Димчевска застъпва идеята за диференциация на работата в библиотеката и за необходимостта от обособяване на три строго очертани функционални зони в библиотечната сграда: книгохранилище, помещения за читателите и служебни помещения. Тази концепция се различава съществено от архитектурата на библиотеките до XIX в., в които не се разграничават отделни функционални зони, а помещенията, в които се съхраняват книгите, служат едновременно за работно място на библиотекарите и за ползване на документите от читателите.

Усложняването на принципите на библиотечното обслужване през XX в. отново изменя архитектурния облик на библиотечните сгради, раждат се нови типове. Отказът от единната голяма читална зала, която дълго време е била център на архитектурната композиция, обогатява значително библиотечната архитектура. На смяна на единната читална зала идват няколко неголеми отраслови зали. Децентрализацията на библиотечното обслужване определило строежа на сградите по метода на лъчите.

Разисквайки необходимостта към строителния план да не се подхожда „бързо и необмислено”, Димчевска сочи, че „Върху плановите на Конгресната библиотека във

Вашингтон е работено цели **осем години**” (41, с. 240), а постигнатите резултати са такива, че почти 150 години след построяването ѝ тя служи за модел на новостроящите се библиотеки. Като аргументи в същата посока изтъква, че „Балтиморската библиотека е постигнала ненадмината досега икономия в строеж и администрация благодарение на **петгодишна** усилена работа върху плановете. Плановете на новата библиотека на Оксфордския университет – Бодлеанската – също са работени години наред, тези на библиотеката на Фисканския университет – **15 месеца** и пр.” (41, с. 240), въпреки наличието на „библиотечна компетентност и опитност”, които по това време в Европа са на по-ниско ниво.

Излагайки визията си за качествата на необходимата мебелировка, тя не пропуска и „каталожните шкафове”, чието производство в Америка е отдавна стандартизирано, като отбелязва, че „каталозите се поставят на най-стратегическото място в библиотеката, защото са **сърцето на библиотечната работа**” (подч. м., М. М.) (41, с. 240).

С вещина излага и тезата си за художествената украса на библиотеката (стенописи, стъклописи и скулптура), като изтъква, че тя винаги е изящна, с усет за мярка и вкус и е в хармония със стила и целите на библиотеката, а задачата ѝ е да създава приветлива и приятна атмосфера за читателите.

Изтъквайки принципа за икономичност, строго спазван при планирането на библиотечните сгради в Америка, Димчевска пише: „За американските и за английските библиотеки, особено за първите, се носи у нас легенда, че те са баснословно богати и че парите в Америка се гребат с лопати. Напротив, привидната охолност на техните библиотеки се дължи до голяма степен на честното изразходване на строителните суми, на уменията да използват всяка стотинка и научно да проучват и най-малката подробност, за да изтръгнат максимални резултати. **Икономия** е девизът навсякъде – в строеж, в издръжка и в използване. Класически пример е Балтиморската публична библиотека, която се ползва със световно първенство за най-икономично построената и издържана библиотека (41, с. 246).

Когато разглежда потребностите от самостоятелни специализирани читални, Димчевска изисква и мотивира необходимостта от такива за ръкописи, карти, гравюри, музикални издания, както и за слепи читатели. За музикалните читални съветва стените на кабините да бъдат от непропускащи звуковете материали и да се предвиди снабдяването им с пиано и грамофони за прослушване на музикалните издания.

Авторката не пропуска да напомни и това, че в много западни библиотеки за известни учени се предвиждат и самостоятелни кабинети за работа, в които те могат да използват както пишещи машини, така и стенографи. Такива работни кабинети се срещат особено често в университетските библиотеки, които се предоставят на привилегировани читатели.

В плановете на големите библиотеки тя изисква и наличието на специални технически помещения като: фотолаборатория, необходима за микрофилмиране на „ръкописи и книжни редкости“, книговезница и печатница, които най-често се разполагат в приземния етаж и са със самостоятелен вход, за да не смущават читателите.

Като излага изискването си към осветлението за читалните, чиято „главна грижа е да се снабди всеки един читател с необходимата му светлина” (41, с. 252), препоръчва да се използват специални рефлектори, изобретени от Сид и Ко, с които са осветени масите в Библиотеката на Колумбийския университет, а резултатите им според личната ѝ преценка са „великолепни”.

Споделяйки постиженията в областта на механизацията в американските библиотеки, Димчевска отбелязва: „На континенталци прави впечатление размерът на механизацията в американските библиотеки. Така те употребяват електрически гуми за изтриване на мастилото; електрически „миячки” за подовете; електрически прахосмукачки – специална система, която изтегля праха от най-затънтените пукнатини и ъгли, без да се местят и вдигат книгите; автоматични машини за регистриране на заетите за домашно четене книги; електрическо сигниране на книгите; електрически часовници; автоматически алармени уреди против пожар и кражба; автоматическо поискване и изпращане на книги от складовете и обратно; електрическо отопление и пр. В това отношение новата Манчестерска библиотека е най-величественият пример на електро-механизирана библиотека. Американците не се двомят да използват, където могат, механичната енергия, за да освободят и съсредоточат човешката енергия там, където механиката е безсилна – т.е. **в интелектуалната – най-важната – дейност на библиотеката**” (подч. м., М. М.) (41, с. 252).

Студията на Димчевска впечатлява и с многобройните посочвания на постиженията на конкретни библиотеки, чрез които тя защитава тезите си. Публикацията ѝ съдържа и десет добре подбрани снимки и планове на библиотеки, чрез които тя сполучливо илюстрира принципите и реалните постижения на американската и английската библиотечна архитектура, която се развива динамично

във времето, паралелно с променящите се функции на библиотеките, и отразява модерните тенденции в развитието им.

Сравнявайки, като непрофесионалист, изискванията на Димчевска към библиотечната архитектура с тези, осъществени в проекта на нашата Народна библиотека, създаден от известните архитекти Ив. Васильов и Д. Цолов, мисля, че той само в определена степен отговаря на европейските изисквания от първата четвърт на XX в. Поради това проектът е предизвикал дълги и бурни дискусии, продължили години както сред журито и в печата, така и между институциите.

Журито, което е обсъждало проектите, представени в конкурса за сградата на Народната библиотека в София, е било в състав: председател Стефан поп Василев и членове проф. Мутафчиев, арх. П. Калчев, арх. Г. Овчаров, арх. Христо Попов, арх. Чавдар Мутафов и Райчо Райчев (42), който по това време е директор на Народната библиотека. Той е човекът, който упражнява натиск над МНП и Димчевска е изведена от първоначалния състав на журито, но тя не престава да се интересува от развоя на случващото се около строежа на сградата.

Отблизо следи развоя на конкурса и в „Зора”, в който в материал без автор от 1939 г. се отбелязва, че „първа награда не се дава, защото журито намира, че няма проект, който изцяло да е разрешил успешно всички изисквания към тази специална сграда” (43).

Поради това журито присъжда втора награда на проекта на Васильов и Цолов, като препоръчва той да бъде доработен и някои несполучливи и неподходящи решения да бъдат ситуирани по нов начин. Това решение е разумно, защото не се налага обявяването на нов конкурс, който изисква и време, и още средства. Пристъпва се към осъществяването на проекта, в който са внесени редица целесъобразни промени.

Всъщност въпросът за подходяща сграда на първата ни държавна културна институция, създадена няколко месеца след Освобождението ни от османското владичество, съпътства и библиотеката, и нейните директори от Константин Иречек до Тодор Боров, и културната общественост, и някои представители на българската държавност в продължение на почти седем десетилетия.

Прегледът на епопеята около сградата за Народната библиотека е извън обсега на моето изложение, а и тя е доста пространно отразена в редица статии на Тодор Боров, писани в продължение на две десетилетия и публикувани на страниците на в. „Развигор”, в. „Литературен глас”, в. „Мир”, „Зора” и др., както и в мемоарната му книга „Книга и литература” (1981) (44, с. 392).

След десетилетия на надежди, през 1939 г., по време на Втората световна война, когато директор на библиотеката е Райчо Райчев, строежът, проектиран от архитектите Ив. Васильов и Д. Цолов, е започнат и до октомври 1943 г. грубият строеж е почти завършен, покривът е сложен, а „силуетът на бъдещата Народна библиотека се очертаваше...” (44, с. 392) – според мемоарите на проф. Боров, водил почти епични битки за построяването ѝ. Но се случва така, че по време на бомбардировките над София от януари 1944 г. над сградата падат четири-пет бомби и тя е сериозно разрушена, изцяло е унищожена и старата сграда на библиотеката.

На 1.12.1944 г. проф. Боров е назначен за директор на разрушената Народна библиотека. Сериозната дилема, която възниква, е: Какво да се прави? Да се възстанови и довърши започнатата, но разрушена сграда, или тя да се разруши докрай и да се направи нов, по-съвършен проект за сградата на националната институция?

По това време в страната цари пълна разруха, в държавния бюджет не се предвиждат средства за строителство на библиотеката, липсват строителни материали, а потребностите от тях в разрушената столица са хиляди... Проф. Боров избира първия вариант, а Димчевска – втория.

По този повод в цитирания вече труд на Т. Боров той пише: „Маргарита Димчевска, бивша главна библиотекарка на Народната библиотека, американска възпитаничка и гореща привърженица на американските библиотечно-строителни възгледи, отправя през същото лято на 1945 г., още на 20 юни, едно изложение направо до Министерския съвет, озаглавено „Доводи за неизползване недовършената сграда на Народната библиотека за библиотека”... (44, с. 407), което е препратено до него за мнение. Оценявайки съдържанието му, той отбелязва: „Димчевска правеше наистина основателна критика на процедурата по изработване на плановете и по възлагане на строежа навремето тъкмо на тези проектанти, посочваше и някои функционални недостатъци на бъдещата сграда (неша, които бях посочвал и критикувал навремето и аз). Дотук добре. Но тя предлагаше поради тези миниатюрни прегрешения да се изостави изобщо недовършеният строеж, да се даде сградата за целите, предлагани от урбанистите, а „за Народната библиотека да се построи друга по-по-внимателно, по-вещо и по-всестранно обмислени плановете” (44, с. 407). „Т.е. очевидно е нейното компетентно участие. А това означаваше да се започне всичко отначало! Димчевска като че ли не виждаше, че предлага всъщност заради бълхата да изгорим юргана. За щастие на библиотеката – между това Градоустройственият съвет на столицата бе отхвърлил вече инцидентно даденото мнение за превръщане на нашата сграда в

правителствена резиденция, за „паради” и пр. И за мен бе съвсем лесно да отбия този закъснъл удар от страна на един огорчен, отстранен от библиотечното ръководство, иначе добър професионален библиотекар” (44, с. 408).

И ако цитирам тези редове от спомените на Т. Боров, то е защото в тях се съдържа високата му оценка както за професионалните качества на Димчевска, така и на познанията ѝ в областта на библиотечната архитектура, в сферата на която той също е имал висока компетентност.

В процеса на издирванията си открих и други факти, потвърждаващи авторитета на Димчевска както пред МНП, така и сред българските архитекти.

Една публикация във в. „Зора” от август 1939 г., посветена на предстоящите проучвания, които ще се правят в чужбина, е отбелязано, че от проектите за строежа на нашата Народна библиотека се е заинтересувала и „Рокфелеровата фондация със седалище в Париж, която е обещала на нашето правителство средствата, необходими за изпращане на специална наша делегация, която да проучи библиотечните строежи през последните години на Запад и в Америка. За тази цел министърът на просветата г. проф. д-р Филов е определил и състава на делегацията. В нея влизат: г.г. директорът на благоустройството г. инж. Каракостов, началникът на архитектурното отделение при Дирекцията на строежите г. арх. Калчев, арх. Иван Василев (правилната му фамилия е Васильов – М. М.), както и гл. библиотекар при Народната библиотека г-ца Маргарита Димчевска. Тази делегация ще замине наскоро за Париж, за да влезе във връзка с управлението на самата фондация, а след това ще предприеме своите проучвания в Швейцария, Англия, Съединените щати...” Според автора е твърде възможно строежът „да бъде подпомогнат от Рокфелеровата фондация” (45).

За съжаление, поради избухването на Втората световна война на 1.09.1939 г., пътуването не е осъществено, но човекът, който успява да привлече вниманието на Рокфелеровата фондация и да я ангажира с конкретния проблем на България, е Маргарита Димчевска.

Още един факт в подкрепа на тезата ми е и този, че тя е привлечена като експерт и в конференцията, организирана от министър Богдан Филов, по повод разискванията върху проекта за сградата на Народната библиотека, след като архитектите Васильов и Цолов са внесли редица корекции в него след направените бележки върху първоначалния му вариант, по който Димчевска дава редица препоръки, част от които имат за цел сградата да стане по-функционална и да се построи с по-икономичен разход на средства.

Според в. „Зора” в тази конференция, председателствана от министъра, участват архитектите Василев и Цолов, началникът на архитектурното отделение при Министерството на благоустройството арх. Калчев, гл. секретар на МНП Тома Върбанов, директорът на Народната библиотека Райчо Райчев и М. Димчевска – главен библиотекар в същата. По време на състоялите се разисквания окончателният план на сградата е почти приет. „Архитектите са докладвали за последната редакция на плановете, изработени след като са били взети предвид бележките от първоначалния план, както и след като са били направени някои съкращения с главната цел постройката да може да струва по-малко средства. По този начин е бил определен почти окончателният план на постройката, след като са били изслушани и бележките на специалистите-библиотекари” (46).

Няма да привеждам други факти, доказващи сериозните познания и интереси на Димчевска в областта на библиотечната архитектура, които са правели впечатление на архитектите, с които е общувала и е водила убедителни професионални дискусии в област, в която знаещите и до днес са единици. Няма съмнение, че Димчевска има приноси за утвърждаване на библиотечната архитектура у нас и за разбирането ѝ като специфичен дял от архитектурата, за успешното развитие на която е необходимо добро сътрудничество между архитекта и библиотекар специалист.

Публикуваната през 1971 г. книга „Вътрешна архитектура на библиотеките” (47) – съвместен труд на Здравко Дафинов, библиотековед, и Камен Георгиев, архитект, – отново потвърди необходимостта от активно творческо сътрудничество и съчетаване на представители на двете професии. При прегледа на библиографията към книгата установих, че двете публикации на М. Димчевска не са посочени, а в нея българската библиотечно-архитектурна мисъл е представена само с една публикация на Татяна Киркова (48, с. 61–77) от 1965 г., в която авторката прави доста обширен преглед на новите тенденции в библиотечната архитектура по света, която взема значителни размери, особено след големите разрушения в много страни, предизвикани от Втората световна война.

Възможно ли е З. Дафинов да не е познавал публикациите и възгледите на М. Димчевска? Едва ли. Той беше много информиран и знаещ колега. По-скоро смятам, че съображенията му са имали политически характер. Димчевска е била известна като поклонничка на англо-американската библиотечна система, поради което е била принудена да напусне Народната библиотека, въпреки че е била изключително ерудиран специалист. В края на 1964 или 1965 г. тя заминава за САЩ и не се завръща

до края на живота си. „Невъзвръщенец” в онези години беше повече от тежка присъда. Самият Дафинов е бил доста „неблагонадежден”, поради което вероятно е решил, че ще си навлече неприятности, ако включи в библиографията към книгата си публикациите на Димчевска, които и днес издават завиден професионализъм и отразяват постиженията и практиката в областта на библиотечната архитектура на т.нар. капиталистически страни през XIX и до края на 30-те години на XX в., които до края на 90-те години поради сериозните идеологически различия и тежката „желязна завеса” останаха недостъпни и неизвестни за широката библиотечна общност у нас.

Въпреки това публикациите и възгледите на Димчевска представляват ценен принос в областта на библиотечната архитектура в България, която и днес остава слабо позната научна област в страната ни, в която през последните 30 години не е построена нито една нова библиотека, а старите имат нужда от сериозни ремонти, за които държавата ни се оказва мащеха и библиотеките никога не станаха неин приоритет.

Библиография и бележки

1. **Младенова**, М. Димчевска, Маргарита. // Б ъ л г а р с к а к н и г а : Енциклопедия. – София, 2004, с. 174.
2. **Карпетков**, Петко. Славейно – родовете. – София, 1996, с. 120.
3. Пак там.
4. **С. А.** Музикалният клас в Девическото училище. // *Рилски шепот*, 1924, № 7–8, с. 65–66.
5. **А. К.** Есенна разходка в Чам-кория. // *Рилски шепот*, 1924, № 3–4, с. 32.
6. **Касърова**, Богдана и Спаска **Димчевска**. Готварска книга : С полезни упътвания за младата домакиня. – София : Книпеграф, 1933. – 468 с., XI с. : с ил.
7. **Илчев**, Иван и Пламен **Митев**. Докосвания до Америка < XIX – началото на XX век >. – София, 2003 : За Естер Димчевска на с. 358, 430, 636; За Маргарита Димчевска на с. 363, 430.
8. **НА-БАН**, ф. 11к, оп. 3, а.е. 486, л. 2–3.
9. **НА-БАН**, ф. 11к, оп. 3, а.е. 486, л. 8.
10. **Балабанов**, А. Библиотека и директори. // *Б а л а б а н о в , А.* Из един живот. – С.р 1934, с. 253–255.
11. **НА-БАН**, ф. 11к, оп. 3, а.е. 486, л. 6.
12. **ЦИА**, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 1.
13. **Карпетков**, Петко. Минало. – Пловдив, 1948, с. 317; Славейно : Принос към историята на Средните Родопи. – С., 1991, с. 270; Славейно – родовете. – С., 1996, с. 120.
14. **ЦИА**, ф. 177к, оп. 2, а.е. 985, л. 164–165.
15. **ЦИА**, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 1.
16. **ЦИА**, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 2.
17. **НБКМ-БИА**, ф. 35, оп. 2, а.е. 10, л. 5.
18. **ЦИА**, ф. 370к, оп. 2, а.е.

19. ЦИА, ф. 1324к, оп. 1, а.е. 32, л. 1–4.
20. НБКМ-БИА, ф. 35, а.е. 95, л. 12.
21. Пак там, л. 13.
22. *Читалище*, 1930, № 5–7, с. 146–149.
23. *Изв. Габр.нар. библ. „Априлов – Палаузов”*, № 1, 5 апр. 1930; № 3, 19 апр. 1930.
24. *Читалище*, 1932, № 7–8, с. 166–167.
25. **Боров**, Годор. Да създадем „Българска книга”. // *Лит.глас*, № 55, 28 дек. 1929, с. 4.
26. *Год. на ББИ „Елин Пелин”*, Т. 1. 1945–1946. – София, 1948, с. 615.
27. ЦИА, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 2.

28. Уилям Уърнър Бишоп (1871–1955). Един от най-авторитетните американски библиотекари, получил световна известност. От 1907 до 1915 г. е директор на Университетската библиотека в Мичиган. От 1918 г., в продължение на двадесет години, е лидер на Американската библиотечна асоциация (АБА). Оказал е силно влияние за цялостното изграждане на нейната политика и за утвърждаването ѝ в областта на международните интелектуални контакти. Президент на ИФЛА от 1931 до 1936 г. Съветник на Ватиканската библиотека по проекта за цялостната ѝ реорганизация. Член на Лигата на нациите. От 1928 до 1943 г. ръководи група във фондацията „Андрю Карнеги”, разпределяща даренията на библиотеките. Направил е много за изграждане на международното професионално сътрудничество между библиотеките.

29. **Младенова**, Мария. Велико Йорданов и участието му в Първия международен конгрес на библиотекарите и библиографите (15–30 юни 1929, Рим, Венеция и Флоренция). // *Професия*. Поприще. Призвание : Юбилеен сб., посветен на 65-годишнината на ст.н.с. д-р Радка Колева. – София, 2008, с. 127–140.

30. НБКМ-БИА, ф. 35, оп. 2, а.е. 12, л. 121.
31. Пак там, л. 123.

32. Папа Пий XI (Акиле Амброзио Рати) (31.05.1857, гр. Дезио – 12.02.1939, Рим) – папа от 6.02.1922 до 10.02. 1939 г. Завършва в Рим Григорианския католически университет и академията „Св. Тома”. В продължение на 30 години е директор на Библиотека „Амброзиана” в Милано, основана на 8.12.1609 г. от кардинал Федерико Боромео. През 1914 г. папа Пий XI става зам.-директор, а след това и директор на Ватиканската библиотека..

33. НБКМ-БИА, ф. 35, оп. 2, а.е. 12, л. 124.
34. ЦИА, ф. 177к, а.е. 626, л. 35.

35. **Младенова**, Мария. Стоян Аргиров и участието му във Втория международен конгрес на библиотекарите и библиографите (19–30.V. 1935, Мадрид). // *Библиотека*, 1999, № 6, с. 36–46.

36. *Слово*, № 2291, 3 февр. 1930.

37. *Бълг. книга*, 1930, № 1.

38. ЦИА, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 4.

39. **Димчевска**, М. Строителни принципи на Американските и Английските библиотеки. // *Изв. на Инж.-арх. камара*, 1938, 25 юли, № 14, с. 239.

40. ЦИА, ф. 370к, оп. 2, а.е. 863, л. 3.

41. **Димчевска**, М. Цит. съч.

42. **Конкурсът** за сграда на Народната библиотека в София. // Сп. на Съюза на бълг. инженери и архитекти, 1938, 5 дек. № 23, с. 329.

43. **Строежът** на сградата за Народна библиотека. // *Зора*, № 6146, 7 дек. 1939, с. 2.

44. **Боров**, Тодор. Как бе построена Народната библиотека : Страница от културната история на Нова България. // Б о р о в , Т. Книга и литература : Студии, статии 1923–1980 и малко спомени. – София, 1981, с. 392–446.

45. **Строежът** на Народната библиотека : Проучванията, които ще се правят в чужбина. // *Зора*, № 6040, 3 авг. 1939.

46. **Строежът** на Народната библиотека : Конференцията при м-р Филев : Завършването на плановете за построяването : Строежът започва на 1 април т.г. // *Зора*, 7 февр. 1940.

47. **Дафинов**, Здравко и др. Вътрешна архитектура на библиотеките. // Здравко Дафинов, Камен Георгиев. – София : Техника, 1971. – 155 с. : с ил.

48. **Киркова**, Татяна. Съвременни насоки в строежа на големи научни библиотеки. // *Изв. на НБКМ и Библ. на СУ „Св. Климент Охридски”*, IV(X), 1965, с. 61–77.

Маргарита Димчевска и проблемите на библиотечната архитектура

Мария Младенова

Резюме

На основата на новооткрити документи и публикации на Маргарита Димчевска – библиотековед, педагог и международник, единствената българка, завършила библиотекознание в Лондонския университет през 1925 г., са разкрити възгледите ѝ за библиотечната архитектура, която тя познава като истински архитект и е сред малцината в България, посветени в тази научна област. Познанията ѝ са резултат от проучванията ѝ на библиотечната архитектура на стотици библиотеки в САЩ, Англия, Франция и Италия в продължение на години. Статията е част от по-голямо изследване на живота на Димчевска и приносите ѝ за развитието на българското библиотекознание.